

13. YÜZYIL TÜRK HALK ŞİİRİNDE AHLÂKİ ANLAYIŞ

Mehmet Yardımcı *
Ahmet Zeki Güven **

Giriş

1. XIII. Yüzyılda Anadolu'da Devrin Genel ve Edebî Görünümü

Talas savaşının ardından İslâmiyet yavaş yavaş da olsa Türkler arasında yayılmaya başlamıştı. Özellikle Abbasilerin siyasî olarak yıkılmasından sonra Türkler İslâmiyet'in koruyucusu durumuna geçmişler, yeni girdikleri bu dini fetihler aracılığıyla yaymaya başlamışlardı. Oğuzlar, X. Yüzyılın birinci yarısında İslâm dininin kuralları konusunda bir fikre sahip olmakla birlikte Oğuzlar arasında İslâmiyet, aynı yüzyılın ikinci yarısında yayılmaya başlamıştır. XI. yüzyılın başlarından itibaren, bu İslâmlaşma daha hızlı bir şekilde olmuş ve aynı yüzyılın ortalarında Oğuzların çoğu belki de hepsi Müslüman olmuşlardı (Ateş, 1982: 28-29).

Büyük Selçuklu Devletinin 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'yle Bizans'a karşı kazanmış olduğu zafer, Anadolu'nun kapılarını Türklere ve İslâm'a açmıştır. Selçuklu Devleti içinde bulunan Türkler, genellikle Horosan ve Mâverâünnehir'in bozkırlarında

* Yrd.Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Bölüm Başkanı

** Dr.Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

yaşayan Oğuz boylarından ve Türkmen denilen topluluklardan oluşuyordu. Özellikle X. asrın ortalarından XI. asrın ortalarına kadar Selçukluları takiple Müslüman Oğuzların veya Türkmenlerin İslâm ülkelerine göçleri gittikçe bir sel halini almıştı (Turan, 1971: 10).

Malazgirt Zaferi'nden sonra yavaş yavaş Anadolu bir Türk yurdu haline gelmeye başlamış, ancak bu süreç Anadolu Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde, XIII. yüzyılın sonlarına doğru baş gösteren Moğol tehlikesi nedeniyle bozulmaya başlamıştır. 1273 yılında Moğolların Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklularını bozguna uğratması, idareyi de yanlarında getirdikleri Moğol valilere bırakması neticesinde Anadolu'da tam bir başıboşluk hâkim olmuş, toplum bunalıma sürüklenmiştir. İşte insanların sıkıntı içerisinde oldukları bu süreçte Orta Asya'dan İslâmiyet'i yaymak amacıyla çıkan Yesevî dervişleri Anadolu'ya gelmişler, insanlara İslâmiyet'in sevgi ve hoşgörü temeline dayanan bir din olduğunu anlatmaya başlamışlardır. Bu dervişler bunu yaparken de tıpkı Ahmed Yesevî gibi, sade ve anlaşılır bir Türkçe kullanıyorlar, düşüncelerini şiirlerinde bu yalınlıkla aktarıyorlardı. Onlar, tasavvuf adını verdikleri bu akımı, insan kalbinin dünyevî hırslardan, bir diğer tabirle mâsivadan ve ihtiraslardan temizlenerek Tanrı'ya yönelmesi, dinî emirlerin mistik tecrübe vasıtasıyla pekiştirilerek öğrenilmesi ve bu sayede Tanrı'nın rızasını kazanma işi olarak tanımlamışlardır. Moğol zulmü altında ezilen insanlar, bu erenlerin aktardıkları bu tasavvufî akım sayesinde ferahlıyorlar, tasavvufu âdeta bir sığınak olarak görüyorlardı.

İşte XIII. yüzyılın özellikle son dönemleri Anadolu'daki Türkler için bir bunalım ve geçiş yüzyılı olmuştur.

Bu yüzyılda İslâmiyet'e yeni girmiş olmaktan dolayı Arapça ve Farsçanın etkisi edebiyatımızda yoğun bir şekilde hissedilir. Selçuklularda ilim dili Arapça iken, edebiyat dili Farsçaydı. Özellikle bu yüzyılın sonlarında başlayan Moğol baskısı neticesinde Anadolu'ya göç eden dervişler ise tıpkı mürşitleri Ahmet Yesevî gibi sade, açık ve anlaşılır bir Türkçe kullanıyorlardı. Çünkü onların amacı, insanlara İslâm'ın sevgi ve hoşgörüyeye dayalı bir din olduğunu anlatmaktı. Bu amaçla da şiirlerini halkın da kullandığı Türkçe ile kaleme alıyorlardı. Bu sayede Anadolu'nun en ücra köşesindeki bir köylü bile bu erenlerin şiirlerini anlayabiliyorlardı.

Biz de bu çalışmada XIII. yüzyılda Anadolu'da şiirleriyle halka tasavvufu anlatan üç büyük şairimizin şiirlerini insan eğitimi açısından inceledik. Bu üç büyük şair sırasıyla, Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre ve Said Emre'dir.

2. XIII. Yüzyıl Türk Halk Şiirinde Ahlâki Anlayış

Ahlâk, bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallarıdır (Türkçe Sözlük, 2005: 43). İnsanoğlu toplu olarak yaşama başladığından beri çeşitli kurallar oluşturmuş ve bu kurallara uymak gerektiğini düşünmüşlerdir. İnsanoğlu yaşadığı her dönemde bu kuralları farklı şekillerde belirlemiş, bu kurallara göre örnek insan modeli ortaya koymuştur.

İncelemiş olduğumuz şairlerimizde ahlâk unsurlarıyla ilgili beş temel ortak konu başlığı belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

2.1.Kendini Bilmek

Kendini bilme, bütün eğitimcilerin üzerinde birleştikleri bir husustur. Gerçek eğitim, kişinin önce kendini tanıması yolunda ortam hazırlamalı, ardından da bu tanımanın gerçekleştirilmesini sağlamalıdır (KAVCAR: 1994: IX).

Kendini bilme, tasavvufi anlamda çok önemlidir. Kişinin kendini bilmesi, haddini bilmesi, insanları hor görmemesi gibi anlamlara gelir. Kendini bilen insan, kimseyi hor görmeyecek, kimseye zarar vermeyecektir.

Hacı Bektâş-ı Velî’ de Kendini Bilmek

Hacı Bektâş-ı Velî, kendi benliğini arıtmayan kişinin boş sözler konuşacağını ve bir davası olmayacağını belirtir. Bu nedenle kişi öncelikle kendi benliğini arıtmalıdır.

Özin arıtmayan kişi ne bilür

Güzâfın (söyler) ol yok da’vî kılur

(Abdurrahman Güzel, Makâlat, s.297/b. 280)

Kendini bilmeyen kişi her şeyden habersizdir, kimseyi dikkate almaz, hep kendi bildiğini yapar. Bu nedenle kendini bilmeyen insanlar, kendilerine verilen nasihatlerden de habersizdirler.

Kişi kim kendüzinden bî-haberdür

Öğüt söz gelmek andan ne haberdür

(AG, Makâlat, s.297/b. 281)

Hacı Bektâş-ı Velî erkek ya da kadın her kim olursa olsun, her insanın kendini bilmesi, bu dünyaya geliş amacını öğrenmesi gerektiğini belirtir.

Zirâ kim kendüzin bilmek kişiye

Gerekdür cümle irkeğe dişiye (AG, Makâlat, s.328/b. 1062)

Yunus Emre’ de Kendini Bilmek

Yunus, insanın kendini bilmeyip bir mürşide bağlanmaması halinde benliğinin ona tuzak kuracağını belirtir. Yunus burada insanın egosuna işaret eder. Kişi eğer haddini bilip bir mürşide varırsa, bu yolculuk olan bu dünya hayatında da amacına ulaşacak, aksi takdirde hüsrana uğrayacaktır.

Sen seni bilmeyince ere nazar kılmayınca

Senligi bu ara yirden gidermezsen oldı duzak

(Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı, ş.128/b.5)

İnsanın kendisini bilmesi gerektiğini belirten Yunus Emre, kendini bilen insanın toplum içerisindeki en seçkin kişi olduğunu belirtir. Bu nedenle toplum içerisinde de saygınlık görmek isteyen kişi, haddini bilmeli, sürekli kendi durumunu kontrol ederek yaşamını sürdürmelidir.

Andan yigrek ne vardur kişi bile kendözin
Kendözin bilen kişi kamulardan ol Güzin
(MT, YED, ř.247/b.1)

Kendini bilmek isteyen kişiye Yunus ilim öğrenmesini tavsiye eder. Yunus Emre, insanın ilim öğrenmekten maksadının kendisini bilmek olduğunu, kendisini bilmeyen kişinin hayvandan beter olduğunu belirtir. Bu nedenle kişi ilme gönül vermeli, ilimden maksadının da kendini bilmek olduğunu unutmamalıdır.

‘İlm okımak bilmeklik kendözini bilmekdür
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin
(MT, YED, ř.248/b.5)

Said Emre’ de Kendini Bilmek

Said Emre, kendini bilmeyen insanın etrafına da ibretli bir gözle bakmayacağını belirtir. Etrafindan nasip almak isteyen kişi önce kendini bilmelidir.

Bakuban ne görürsün gözün açılmayınca
Kimseyi ne bilesün sen seni bilmeyince
(Gölpınarlı, Yunus Emre’de Tasavvuf, s.284, ř.7, b.1)

İnsan doğru yola ulaşmak için kendini bilmeli ve her türlü varlıktan uzaklaşmalıdır.

Yola var yoldan kalma her türlü varlık alma
Sen seni yolda bilme yol tamam olmayınca
(G., YET, s.284, ř.7, b.6)

2.2.Kibir ve Tevâzu

Kibir insanın kendini herkesten üstün görmesi, tevâzu ise bunun zıddı olup kişinin kimseyi hor görmemesi demektir. Kibir, Türk Halk Şiiri’nde pek çok şair tarafından eleştirilmiş, sürekli olarak insanlara kibirli olmak yerine tevazu sahibi olmak gerektiği belirtilmiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî’de Kibir ve Tevâzu

İnsan kıyamet gününde pişman olmamak için kibri gönlünden çıkarmalı ve mütevâzı olmalıdır. Aksi takdirde kıyamet gününde kişi dünyada yaptığı hatanın farkına varacak ve pişmanlık duyacak, ancak iş işten geçmiş olacaktır.

Tevâzu kıl gider kibri, hevâyı
Ki yarın dimeyesin âh u vâyı
(AG, Makâlat, s.310/b. 603)

İlk insan Hz. Adem yaratıldıktan sonra Tanrı’nın emriyle tüm melekler ona secde ederken şeytan kibirlenmiş, kendisinin ateşten Hz. Adem’in ise topraktan yaratıldığını söyleyip ona secde etmemiştir. Bu nedenle de şeytan Tanrı katında lanetlenmiştir. Bundan dolayı kibrin şeytanın huyu ve karakteri olduğunu belirten Hacı Bektâş-ı Velî, insanlara kibirden uzak durmaları gerektiğini belirtir.

Velî kibr aslı şeytândur bilün siz

Havâle meskenet ana kılun siz

(AG, Makâlat, s.324/b/964)

Hacı Bektâş-ı Velî, insanların gerçekten Tanrı rızasını kazanmak için gönüllerinden kibri ve riyakârlığı gidermelerini ve Tanrı'ya tövbe etmelerini öğütler.

Gönülden terkin ur kibr (ü) riyânun

Tut emrin yalvar(up) ol Kibriyâ'nun

(AG, Makâlat, s.310/b. 595)

Yunus Emre'de Kibir ve Tevâzu

Yunus, insanlara doğru yola girmeleri, kibir ve kini gönüllerinden çıkarıp, bir mürşide erişmelerini öğütler.

Egriligün koyasın togrı yola gelesin

Kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasin

(MT, YED, §.250/b.1)

Yunus, insanın bu dünyanın sıkıntı ve gamlarından uzak durması için kibir ve kini bırakıp, derviş olması gerektiğini belirtir.

Dilerisen bu dünye(nün) şerrinden emîn

Terk eyle bu kibr ü kîni hırkaya gir dervîş yüri

(MT, YED, §.403/b.4)

Yunus, özellikle Allah dostları olup Onun katında değerli olan erenlere karşı kibir gösterilmemesi gerektiğini, toprak gibi alçakgönüllü olmayı öğütler. İnsan toprak gibi mütevâzı olmalıdır. Çünkü herkesce bilinir ki toprak da yerededir, ancak her şey onda biter. Topraksız bir hayat düşünülemez.

Miskîn Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol

Toprakda biter küllîsi gülistânı toprak bana

(MT, YED, §.10/b.5)

İncelemiş olduğumuz şairlerden Said Emre'nin şiirlerinden kibir ve tevâzu konusuna rastlanılmadığından burada örnek de verilememiştir.

2.3.Sözün Önemi

Dil, geçmişten günümüze insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli unsurların başında gelir. Özellikle insanlar, dilleri sayesinde istek, dilek ya da arzularını dile getirirler. Ancak dil, dikkatli kullanılmadığında en tehlikeli silahlardan daha etkilidir. İnsanın başına türlü türlü sıkıntılar açabilmekte, canların kaybına, hatta dünya savaşlarına neden olabilmektedir. İşte bu nedenle insan, dili kullanırken çok dikkatli olmalı, söyleyeceği sözü öncelikle düşünmeli, kafasında tasarlamalı ve daha sonra söylemelidir.

Hacı Bektâş-ı Velî'de Sözün Önemi

Öyle sözler vardır ki insanın en sıkıntılı anlarında insana ilaç gibi gelir, onu teselli

eder. Ancak öyle sözler de vardır ki insanın en mutlu anında onun dünyasını karartır. İşte bu duruma işaret eden Hacı Bektâş-ı Velî, sözün manâlı yani Tanrı katında değerli bir kişiden gelmesi halinde insanlara ferahlık vereceğini belirtir.

Şu söz kim ma'nîli gelür kişiden
Ferah bulur be-küllî hep işiden
(AG, Makâlat, s.292/b. 121)

İnsan her zaman iyi niyetle hareket etmeli, konuşurken de kırıncı ve kaba olmamalıdır. Hz. Peygamber de güzel sözün insan için sadaka olduğunu belirtmiştir (Buhari, Edeb, 34). Bu nedenle Hacı Bektâş-ı Velî, insanın sözünü söylerken iyi niyetli davranması ve kibar olması gerektiğini belirtir.

Ki şîrîn eyle şekerden sözünü
Arı niyetle tut Hakk'a yüzünü
(AG, Makâlat, s.317/b. 767)

İnsan kesinlikle yalan söylememeli, sözüne yalan karıştırmamalıdır. Kişi sözün doğrusunu bilmeli ve doğrusunu söylemelidir.

Sahîhin gözlegil sözün sen iy yâr
Hülâsa sözden olgıl sen haber-dâr
(AG, Makâlat, s.318/b. 835)

Yunus Emre'de Sözün Önemi

Öyle sözler vardır ki, kimi zaman insanı mutlu kılar kimi zaman da üzer. Ancak unutulmaması gereken bir gerçek vardır ki şan, şeref, alçaklık insana hep bu konuşmasından gelir.

Söz var kılur gönüli şad söz var kılur bilişi yad
Eger horluk eger 'izzet her kişiye sözden gelür
(MT, YED, ş.42/b.2)

Sözünü bilen, ne söylediğine hâkim olan birisinin söyleyeceği söz, onun yüzünü ağartır, ona şan ve şeref kazandırır.

Keleci bilen kişünün yüzünü ağ ide bir söz
Sözi bişürüp diyenün işini sag ide bir söz
(MT, YED, ş.102/b.1)

İnsanın söylediği sözün önemi büyüktür. Kimi zaman söz, bir savaşı başlatırken kimi zaman da bir insanın ölümüne yol açabilmektedir. Yunus, insanlardan öyle söz söylemelerini ister ki o söylenen söz, mevcut anlaşmazlıkları, savaşları bitirmeli, âdeta zehirli olan aş bala çevirmelidir.

Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola agulu aş balıla yag ide bir söz (MT, YED, ş.102/b.2)

Said Emre’de Sözün Önemi

Said Emre, kıymetli sözü ancak sözün değerini bilenlerin söyleyebileceğini belirtir.

Can duya can sözüni dost göre dost yüzünü

Can ile izleyeler canlara giden izi

(G., YET, s.284, ş.6/b.3)

Said Emre kendi kendisine seslenir, nasıl ki dağdaki hayvan şekerin kıymetini bilmiyorsa, faydalı sözlerin kıymetini de cahil bilemez.

Said sen sözünü câhile dime

Ne bilür şekeri dağdaki hayvân

(Büyük Türk Klâsikleri, C.II, s.23, Ş.6/8.b)

Said Emre, Tanrı’ya âşık olanların gönüllerinden dillerine gelen sözlerin kıymetli ve insanı hayran edecek sözler olduğunu belirtir.

Âşıklarun razundan tatlılık denizünden

Bir söz taşra sıçarsa hayran eyleye bizi

(G., YET, s.284, ş.6/b.5)

2.4. İlim – Cehâlet

İlim, kişinin kendisini geliştirmesi için en önemli unsurlardan biridir. Fakat insan, ne kadar ilim tahsil ederse etsin kendini âlim saymamalı, ilim tahsiline ölene kadar devam etmelidir. Tasavvufî anlamda ilim tahsilinin amacı, kişinin kendini tanıması, bu dünyaya geliş nedeni öğrenmesidir.

Hacı Bektâş-ı Velî’de İlim – Cehâlet

Cehâletin hep eşeklikle eşdeğer görüldüğünü belirten Hacı Bektâş-ı Velî, cahillerin her sözünün yalan olduğunu ve yanıldıklarını belirtir.

Cehâlet çün hımârıla anıldı

Ne söyledise câhiller yanıldı

(AG, Makâlat, s.292/b. 135)

Hacı Bektâş-ı Velî, Tanrı’nın ilim öğrenmeyi farz olduğunu kutsal kitabımız Kur’ân-ı Kerim’de buyurduğunu belirtir.

Ki ‘ilm öğrenmeyi Hakk farz idüpdür

Kelâmında öğüp hış ‘arz idüptür

(AG, Makâlat, s.306/b. 513)

Arkadaşlık, insanın karakterinin oluşmasında birinci dereceden etkin bir faktördür. Kişi iyi ya da kötü arkadaşının huylarını bir süre sonra farkında olmadan benimser ve kendi kişiliğine yerleştirir. Örneğin insan cahili kendisine dost edinirse bir süre sonra o

da cahilleşecektir. Bu nedenle Hacı Bektâş-ı Velî, insanın cahilin yanından uzaklaşmasını önerir. Kişi bu sayede de meyveli bir ağaç gibi olacaktır.

Sinerek câhilün katında söyle
Becid sen sâmir ol disin kim öyle
(AG, Makâlat, s.292/b. 133)

Yunus Emre'de İlim – Cehâlet

Yunus cahillerden olmamayı, âlimlere yakın olmayı diler. Cahilin mümin olmasında bir fayda yoktur.

Yûnus olma câhillerden irak olma ehillerden
Câhil ne var mü'minise câhillikden kalur degül
(MT, YED, ş.157/b.8)

Kişi ilim ehillerden uzak olmamalı, cahillerden kaçmalıdır. Çünkü Tanrı da cahilleri sevmez, cahil olanlar Tanrı'nın didarını göremezler.

Eksük olma ehillerden kaç görûn câhillerden
Tanrı bizâr bahillerden bahil didâr görür degül
(MT, YED, ş.157/b.2)

Cahil olan kişi hiçbir şeyin gerçek manâsını anlamaz. Bu nedenle başıboş bir hayat sürer, öleceğini de hiç düşünmez ve ömrünü beyhude yere geçirir.

Câhildür ma'nîden almaz oturur kararı gelmez
Öleceğini hiç sanmaz yüz bin yıllık teşvîş ider
(MT, YED, ş.80/b.5)

Said Emre'de İlim – Cehâlet

Nasıl ki dağdaki bir hayvan şekerin tadından anlamazsa, cahiller de nasihattan, güzel sözlerden anlamaz. Bu yüzden onlara nasihat vermenin bir anlamı yoktur.

Said sen sözini câhile dime
Ne bilür şekeri dağdaki hayvân
(BTK, C. II, s.23, Ş.6/8.b)

İncelemiş olduğumuz Said Emre'ye ait şiirlerden ilim ve cehâlet konulu başka bir beyite rastlanılmadığından burada başka örnek verilememiştir.

2.5. Dünya Sevgisi

Tanrı ilk insan Adem'i ardından da eşi Havva'yı yaratmış, onları cennette yaşamaları için buraya yerleştirmiştir, ta ki şeytanın hilesiyle ikisi aldanıp Tanrı tarafından cezalandırılana kadar. Tanrı, emirlerinin dışına çıkan Adem ve Havva'yı cennetten kovmuş, onları yaşamaları için yarattığı dünyaya göndermiştir. İnsan ömrü elverdiği

ölçüde burada yaşayacak, daha sonra da bu dünyada yapmış olduklarının karşılığını öbür dünyada görecektir. Bu dünya iyi kullar için, geçici, fânî bir gurbet ve sıkıntı yeridir. Gerçek Tanrı dostu olanlar bu nedenle dünyaya değer vermezler. Dünya onlar için gerçek sevgili olan Tanrı'dan ayrı oldukları bir gurbet yeridir. İşte tasavvufî anlayışta da amaç, insanın masivâyı bırakıp, âhirete yönelmesidir.

Hacı Bektâş-ı Velî'de Dünya Sevgisi

Hacı Bektâş-ı Velî, pek çok insanın bu dünyanın zevki ve sefasına aldandığını, aslında bunların insan için birer sıkıntı olduğunu ve yarın kıyamet gününde insanın bunu anlayacağını belirtir.

Niçeleri severler zevk ü dünyâ
Heves itme ki mihnetdür bu dünyâ
(AG, Makâlat, s.320/b. 841)

Dünyaya aşırı önem ve sevgi gösteren insanları çok ağır bir dille eleştiren Hacı Bektâş-ı Velî, dünyaya önem veren insanların, işleri ve yaşamlarının tıpkı hayvan gibi olduğunu, ölümlerinin de hayvan misali olacağını belirtir.

Bular hayvân gibidür kavli, fi'li
Biter, yiter, gider her bir tufaylî
(AG, Makâlat, s.320/b. 842)

İnsan için bu dünyayı sevmek en büyük düşmanlıktır. Çünkü bu dünyayı seven insan her anını bu dünya için yaşayacak ve sürekli bu dünyada kazanmak için çalışacak, gerçek âlem olan ahreti unutacaktır. Bu nedenle bu dünya sevgisini terk etmek ise insanın en başta gelen görevidir.

Bilürsin dünyâ sevmek düşmânundur
Anı terk eylemek bellü senündür
(AG, Makâlat, s.336/b. 1292)

Yunus Emre'de Dünya Sevgisi

Tanrı, insanı yaratmış ve bu dünyaya göndermiştir. Bu dünyaya gelen Yunus, bu dünyayı gezip gördüğünü, Tanrı'yı gerçekten sevenlerin bu dünyaya değer vermeyeceklerini belirtir.

Ol dost bize viribidi var dünyayı bir gör didi
Geldüm gördüm bir ârâyış seni seven kalmaz ana
(MT, YED, ş.7/b.6)

Yunus Emre, bu dünyanın değişik değişik görünüşleri olduğunu ve gâfil olan kişileri hilebaz bir cadı gibi aldatacağını belirtir.

Bu şârun hayâlleri dürlü dürlü hâlleri
Aldamış gâfilleri câzû mekkâra benzer
(MT, YED, ş.69/b.5)

Yunus, derviş olan insanın bu dünyaya değer vermeyeceğini, çünkü dünyanın gerçek dervişlere cennet değil zindan olduğunu, gerçek mükâfatın öbür âlemde olduğunu belirtir.

Yûnus eger dervîşisen terk eyle küllî dünyâyı

Dünyâ eger uçmagısa dervîşlere zindân olur

(MT, YED, ş.97, b.5)

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmamızın başında da belirtildiği gibi XIII. yüzyıl Anadolu'daki Türkler için tam bir geçiş yüzyılı olmuş, insanlar Orta Asya'dan gelen yoğun Moğol baskısından dolayı kendilerine bir sığınak aramışlardır. Bu sığınak da Orta Asya'dan gelen Ahmet Yesevî'nin takipçileri erenlerin ortaya koydukları tasavvufî fikir hareketi olmuştur. Bu erenler, insanlara İslâmiyet'in korkudan ziyâde sevgi ve hoşgörüyü dayalı bir din olduğunu, onların da anlayabilecekleri sade, anlaşılır bir Türkçeyle şiirlerinde anlatmışlardır. İnsanlar bu erenlerin başlattığı tasavvuf akımını bir sığınak olarak görmüşler, Moğol baskı ve zulmünden bu sayede kendilerini soyutlamışlardır.

İncelemiş olduğumuz şairlere bakıldığında insanların ahlâki olarak uymaları gerekli ortak beş temel başlık ön plana çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla kendini bilmek, kibirden uzak durup tevâzu sahibi olmak, konuşurken dikkatli olmak, ilme önem verip cahillikten uzak durmak ve dünyaya gerekenden fazla önem vermemektir. Bu beş temel prensibe uyan insandan kimse bir rahatsızlık duymayacak, aksine bu sayede topluma yararlı, yaşamanın da gayesini anlamış bireyler ortaya çıkacaktır. Bu sayede toplumun da birliği ve düzeni sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

ATEŞ, Toktamış (1982), Osmanlı Toplumunun Siyasî Yapısı -Kuruluş Dönemi-, İst., Say Yay.

Büyük Türk Klasikleri (2004), Cilt II, İst., Ötüken Söğüt Yay.

GÖLPINARLI, Abdalbaki (1992), Yunus Emre ve Tasavvuf, II.Baskı, İst., İnkılâp Yay.

GÜZEL, Abdurrahman (2002), Hacı Bektaş Velî ve Makâlât, İst., Akçağ Yay.

TATÇI, Mustafa (1997), Yunus Emre Divanı, Cilt II, İst., MEB Yay.

TURAN, Osman (1971), Selçuklular Zamanında Türkiye, İst., Turan Neşriyat.

Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yay., Ank.

Yardımcı, Mehmet (2009), Yaşamları Sanatları ve Şiirlerinin Yorumlarıyla Âşıklarımız, Ank., Ürün Yay.

Özet

1071 Malazgirt zaferiyle Türklerin Anadolu'ya göçü başlamış, İslâmiyet Türklerin elinde yeni bir yayılma alanı bulmuştu. Özellikle Selçuklular, Anadolu Selçuklular ve beylikler döneminde İslâmiyet'in Anadolu'da yayılımı hızlanmıştı. Ancak 13. yüzyılda Orta Asya'da beliren ve Anadolu'yu da etkileyen Moğol tesiri insanları farklı arayışlara yöneltmiştir. Moğollar geçtikleri yerleri yakıp yıkmışlar, bu nedenle de Anadolu'da tam bir bunalım dönemi başlamıştır. İşte bu dönemde Ahmed Yesevî'nin öğretilerini edinen pek çok derviş Anadolu'ya göç etmiş, halka İslâmiyeti çok farklı şekillerde anlatmaya başlamıştır. Orta Asya'dan gelen bu erenler, halka İslâmiyet'in bir korku dini değil de bir sevgi dini olduğunu, Tanrı'dan korkmak yerine Ona sevgiyle bağlanmak gerektiği öğretileri üzerinde durmuşlardır. Orta Asya'dan gelen bu Yesevî dervişleri, bu sayede insanların içine düşmüş oldukları bunalım sürecini kolayca atlattıklarında yardımcı olmuş, ayrıca insanlara eserlerinde vermiş oldukları nasihatlerle de olgun ve mükemmel insan tipini ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada 13. yüzyıl Dinî-Tasavvufî Halk Şiirinde ahlâki unsurlar ortaya konulmuş, bu amaçla bu yüzyıl içinde yaşamış, Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre, Said Emre gibi üç büyük şair incelenmiş, ahlâki anlayışla ilgili ortak unsurlar tespit edilerek sınıflanmış, ulaşılan bulgular yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Halk şiiri, Ahlâk, İnsan.

Abstract

Century of 13th Morality Approach In Turkish Folk Poetry

With Malazgirt Victory in 1071 Turks migration began to Anatolia and Islam had found a new expansion field in the hands of Turks and spreading of Islam in Anatolia had accelerated in the period of Principalities and especially Seljuks, Anatolian Seljuks. But in the 13.centuries Mongolian influence which occurred in Central Asia and then affected to Anatolia, led to people different searches. Mongolians had vandalized where they gone through, therefore; a completely crisis period had began to in Anatolia. Especially in this period most of dervishes who got of Yesevi doctrines had immigrated to Anatolia and began to tell Islam with different ways to the people. This saints who came from Central Asia, dwelled upon to doctrines and emphasized that Islam is not a fear religion it is a love religion, and to fall for love to God rather than fear of God. In this way; this Yesevi dervishes who came from Central Asia, helped to people who fallen into crisis process and easily overcome from this process, also they exposed excellent and experienced human type with the help of advice which they gave to people in their works.

In this study, in the century of 13 Religious-Sufism Folk Poetry ethical components were exposed and three great poets were examined who lived in the century of 13, such as Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre, Said Emre and also, common components which related with the ethical understandings were classified and commented on finding discoveries.

Key Words: Folk Poetry, Morality, People